

Ольга Грошовенко

ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПОЗАУРОЧНОЇ ЕКОЛОГО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Сучасна екологічна криза актуалізує проблему формування у дітей і молоді стійкого ціннісного ставлення до природи, утвердження екологічної свідомості молодого покоління. Аналіз шкільної практики та результатів спеціальних досліджень засвідчує, що сучасна система освіти не забезпечує системного впливу на особистість молодшого школяра з метою подолання надмірного прагматизму стосовно природи. Початкова школа потребує нових педагогічних технологій, спрямованих на гармонізацію стосунків у системі «учні – довкілля».

Сучасний етап розробки проблеми розширив і поглибив методологічне підґрунтя її вирішення в освітній практиці. Так, значний внесок у філософське осмислення єдності людини і природи належить В. Вернадському, О. Галєєвій, Е. Гірусову, М. Голубцю, О. Дорошко, М. Кисельову, В. Крисаченку, М. Мойсєєву, В. Нестеренку, Г. Платонову, І. Сафонову та ін. Психолого-педагогічний аспект проблеми взаємодії особистості і природи представлений в дослідженнях А. Ананьєва, І. Бежа, Л. Божович, Л. Виготського, С. Дерябо, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, В. М'ясищева, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Ясвіна. Теоретико-методичні засади початкової освіти, зокрема, екологічної, досліджено у працях Т. Байбари, Н. Біб'юк, В. Ільченко, Н. Коваль, О. Крюкової, Л. Нарочної, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, О. Савченко, Г. Тарасенко та ін.

Актуальними в контексті нашої проблеми є дослідження В. Анучина, Л. Архангельського, В. Вербицького, А. Захлебного, І. Зверєва, О. Плахотнік, З. Плохій, Г. Тарасенко, де проблема екологічної освіти і виховання проаналізована з урахуванням нормативних, ціннісних та діяльнісних аспектів взаємодії учнів з природою. Дослідники майже одностайно констатують той факт, що шкільний урок не здатний забезпечити необхідних умов для ефективною реалізації завдань екологічної освіти та виховання молодших школярів. Усе більше уваги науковці приділяють організації позаурочної та позакласної роботи з молодшими школярами, яка уможливорює розробку ефективною системи екологічної підготовки підростаючого покоління.

Мета статті – теоретично обґрунтувати ефективність використання позаурочною еколого-виховною роботи в школі 1 ступеня.

Історичний аналіз проблеми екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку продемонстрував, що методологічні засади її розв'язання закладено у працях Я.А. Коменського, Й.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського, В.О. Сухомлинського та ін. Вони визначили

багатогранність впливу природи на особистість дитини, що фактично відповідає системному підходу до розуміння сутності та педагогічного значення природи.

Протягом ХІХ – початку ХХ століття педагоги активно розробляли теорію й практику початкового навчання та виховання, систематично звертались до природи як засобу гармонізації внутрішнього світу дитини, її відносин із довкіллям.

Психологи Л.І. Божович, Л.А. Венгер, О.В. Запорожець, О.М. Леонт'єв, Г.О. Люблінська, Д.Б. Ельконін та інші науково довели, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку особистості, звідси випливає необхідність чіткої диференціації природничих знань з урахуванням вікових особливостей дітей. Крім того, досліджувані ними питання інтеграції знань про оточуючу природу в різні види діяльності, як основний шлях формування світоглядних переконань, мали прикладне значення. Розглядаючи почуття дбайливого ставлення і любові до природи як вище моральне новоутворення у молодшому шкільному віці, дослідження психологів сприяли постановці нової проблеми у педагогіці – природоохоронного виховання дітей.

Державна національна програма «Освіта» одним із пріоритетних напрямів визначає екологічну освіту, формування високої екологічної культури кожної людини та суспільства загалом. Теоретичною основою формування екологічної культури особистості є вчення В. Вернадського про ноосферу. Його ідеї стали основою формування світогляду сучасної людини, розуміння її місця у природі, формування нової екологічної етики і моралі.

Нова парадигма освіти одним із пріоритетних визначає напрям екологічної освіти та виховання. Процес екологічної освіти та виховання є багатоаспектним явищем, його неможливо вмістити у чітко визначені рамки уроку. Спеціалісти багатьох країн особливий інтерес проявляють до таких форм організації навчально-виховного процесу, які б сприяли ефективній екологічній підготовці молодших школярів, закріпленню знань, умінь, навичок у процесі організації практичної діяльності. У цьому відношенні позаурочна робота, на думку дослідників, володіє найбільшими перевагами, оскільки дозволяє найбільш повно врахувати інтереси учнів для задоволення їх пізнавальних, інтелектуальних можливостей, забезпечити практичну реалізацію знань, набутих у процесі навчання, а також можливість безпосередньої взаємодії з природою, розвитку гуманістичних якостей особистості.

Проблема позаурочної виховної роботи у початковій школі знаходить своє висвітлення у дослідженнях багатьох вчених. Так, психологічний аспект організації позаурочної виховної роботи розглянуто у працях М. Анцибора, І. Беха, Л. Виготського, Д. Ельконіна, А. Запорожця, О. Леонт'єва, теоретичні основи організації та планування досліджено у ро-

ботах С. Карпенчука, Б. Кобзаря, В. Сухомлинського; розробка змісту, форм, методів позаурочної виховної роботи – у працях О. Біди, О. Докукіної, Т. Рабченюк; зв'язок позаурочної виховної роботи з позашкільними установами – В. Вербицького, Р. Науменко, Г. Пустовіта та ін.

У педагогічній науці на позначення частини роботи, яку учитель проводить з учнями у вільний від навчання час, використовують такі поняття: «позаурочна», «позакласна», «позанавчальна», «позашкільна». Усі ці терміни об'єднані між собою спільністю завдань, практично ідентичними заходами, формами організації та методами виховних впливів. Спільність завдань полягає у тому, що усі ці види діяльності, до яких залучаються молодші школярі і старші учні, сприяють закріпленню знань, набутих у процесі навчання, розвитку уміння їх активного застосування у практичній діяльності; розширення кругозору, формування наукового світогляду, вироблення умінь та навичок самоосвіти; формування інтересів, виявлення і розвиток творчих здібностей, організація дозвілля; поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання. Так, Б. Кобзар особливого значення у роботі класного керівника надає позаурочній роботі, яку розуміє як логічне продовження урочної, за допомогою якої забезпечується зв'язок між ними – важлива умова здійснення комплексного підходу розвитку і виховання учнів. Специфічними особливостями такої роботи вчений називає: організацію за принципом добровільності; необмеженість рамками навчальної програми, віком учнів; широкі можливості для реалізації самостійної діяльності; практична спрямованість; широкий вибір форм та методів роботи. Специфіка позаурочної роботи полягає у тому, що вона сприяє розвитку ініціативи, самостійності учнів, винахідливості, творчості, має широкі можливості використання цікавих ігрових форм, що дозволяє організувати безпосереднє спілкування молодших школярів з природою та забезпечити подолання існуючого у навчальній діяльності формалізму при вивченні природи, забезпечуючи виховання в колективі в поєднанні з індивідуальним підходом.

Сучасне визначення понять «позаурочна та позакласна навчально-виховна робота» знаходимо у Г.П. Пустовіта, який трактує їх так: «Позакласна освітньо-виховна робота – процес, що організовується педагогічним колективом школи у вільний від навчання час, в умовах, які є комфортними для школярів, і спрямовується на задоволення різноманітних пізнавальних інтересів та освітніх запитів дітей. Позаурочною навчально-виховною роботою є діяльність групи чи окремих педагогів школи, ліцею, гімназії, спрямована на створення у вільний від навчання час комфортних умов для розвитку творчих здібностей та реалізації духовного потенціалу особистості, забезпечення освітніх запитів учнів певного класу чи групи, об'єднаних спільними інтересами» [7].

Характеризуючи можливості позаурочної виховної роботи О.Я. Савченко вказує на її широкі можливості щодо ефективної організації

практичної природоохоронної діяльності молодших школярів. Враховуючи той факт, що учні міської школи мають дещо обмежені можливості у спілкуванні з природою, саме позаурочну роботу О.Я. Савченко називає одним із шляхів задоволення інтересів молодших школярів, уникнення педагогічно неорганізованого середовища. Серед ефективних форм такої роботи з молодшими школярами О. Савченко виділяє об'єднання за інтересами, творчі об'єднання (гуртки, секції, клуби, студії, майстерні тощо). До позаурочної виховної роботи у початковій школі висуває такі вимоги: плановість, науковість, зв'язок з життям, педагогічна доцільність, єдність з навчальною діяльністю, реалізація принципу добровільності, систематичність і послідовність в організації позанавчальної розвивальної діяльності учнів, доступність, зв'язок із сім'єю, результативність та корисність.

У своєму дослідженні позаурочну роботу трактуємо як одну із форм організації учнів для виконання у позаурочний час обов'язкових, пов'язаних з вивченням курсу природознавства, практичних робіт за індивідуальними та груповими завданнями учителя. Отже, позаурочна робота спрямована на розв'язання завдань, передбачених програмою.

Організація та керівництво позаурочною роботою здійснюється учителем. Її результати є основою проведення уроків. Позаурочна робота є обов'язковою для виконання молодшими школярами, її результати оцінюються. Пріоритет позаурочної роботи у тому, що вона не обмежена чіткими програмовими рамками, рамками уроку, сприяє розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів, розвитку спостережливості, встановленню причинно-наслідкових зв'язків тощо. До позаурочної роботи можна віднести організацію виконання молодшими школярами літніх, домашніх завдань, проведення довготривалих спостережень, практичних робіт, дослідів, ведення календаря природи та праці людей, роботу молодших школярів на пришкольній навчально-дослідній ділянці, у куточку живої природи, виконання молодшими школярами завдань на географічному майданчику тощо.

Організуючи позаурочну еколого-виховну роботу учителям слід особливу увагу приділяти формуванню у молодших школярів емоційно-ціннісного ставлення до природи – основи формування екологічної культури. Так, плануючи виконання молодшими школярами літніх завдань, учитель має урахувати особливості такого виду роботи, спрямувати роботу молодших школярів на виконання завдань, які б сприяли розвитку природничих уявлень і понять, закріпленню тих знань, які отримали учні протягом навчального року, підготовці молодших школярів до сприйняття нового навчального матеріалу. Основою такого виду роботи має стати ідея формування емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до природи, утвердження особистістю екологічних цінностей, що виконують функцію визначального фактору у формуванні екологічної свідомості, екологічної культури. У зв'язку з цим у зміст завдань позаурочної роботи з

молодшими школярами варто включати завдання (виховуючи ситуації), що викликають в учнів позитивні емоційні реакції та переживання у світі природи, усвідомлення молодшими школярами функцій природи, перспективи майбутнього, визнання неповторності й оригінальності природи; завдання спрямовані на корекцію потреб та мотивів відповідно до розуміння цінності природи; забезпечення самостійного пошуку у природі, дослідницької діяльності учнів.

Таким чином, формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього – складний процес, що передбачає набуття дитиною певних установок на взаємодію з природою, спеціальних природничих знань, позитивного емоційного ставлення і певних практичних навичок. Лише у процесі позаурочної роботи можливе оптимальне поєднання усіх необхідних умов, що стосуються ефективної реалізації завдань формування у молодших школярів емоційно-ціннісного ставлення до природи – основи екологічної культури. Тому так важливо учителю зважено підійти до організації позаурочної роботи, чітко визначити її структуру, етапи, методику організації та проведення, дібрати необхідний «інструментарій» впливу на особистість. Цей процес вимагає від учителя глибокого розуміння його суті та урахування ряду педагогічних умов.

Таким чином, екологічна криза вимагає зосередження зусиль педагогів на реалізації завдань екологічної освіти та виховання, формування основ природокористування. У цьому зв'язку, формування у молодших школярів екологічної свідомості є одним із першочергових питань, від успішного вирішення якого залежить успіх у справі виховання екологічної культури кожної людини зокрема і суспільство в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К., 1998. – 204 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика-Пресс. – 1996. – 536 с.
3. Гирусов Э.В. От экологического знания к экологическому сознанию // Взаимодействие общества и природы: философско-методологические аспекты проблемы / АН СССР, Институт философии. – М.: Наука, 1986. – С. 144–158.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. Головка (гол. ред.). – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
5. Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
6. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону, 1996. – 480 с.
7. Пустовіт Г.П. Екологічна освіта в позашкільних закладах / Г.П. Пустовіт // Шлях освіти. – 1999. – № 3. – С. 14–17.